

УДК 339.94

РОЛЬ САМОФІНАНСУВАННЯ В ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Фомішина В.М. – д.е.н., доцент, Херсонський НТУ

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність в умовах інтеграції країни у світову економіку стає пріоритетним напрямом і рушієм розвитку національних економік. Україна займає значне місце у світі за експортним потенціалом, обумовленим не тільки наявністю природних ресурсів і кваліфікованої робочої сили, але і чисельними конкурентоздатними розробками в різних галузях, які часто не можуть бути втілені в життя через нестачу капіталу. Тому однією з найважливіших умов для успішної реалізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств є залучення необхідних фінансових ресурсів. Як свідчить досвід, світова фінансово-економічна криза спотворила товарно-грошові потоки, ускладнила процеси кредитування і актуалізувала принцип мінімізації ризиків для підприємств. За таких умов актуалізується проблема самофінансування.

Стан вивчення проблеми. Принцип самофінансування зовнішньоекономічної діяльності в Україні встановлено на державному рівні. Так, у статті 11 Закону про ЗЕД задекларована необхідність досягнення і підтримки самооплатності і самофінансування суб'єктів ЗЕД. Проблеми самофінансування підприємств аналізуються в роботах таких вчених, як О.Сулима О.Й. (дослідження самофінансування як джерела поповнення капіталу підприємства) [14]; Літовська І.М. (висвітлення впливу світової фінансово-економічної кризи на рівень самофінансування вітчизняних підприємств) [7]; Подмарьов О.Ю. (виявлення доцільності збільшення рівня самофінансування, в тому числі й за рахунок впровадження нових механізмів в сфері оподаткування прибутку підприємств [12]); Ткаченко Є.Ю. (оцінка рівня самофінансування на основі руху грошових коштів) [16] та ін. Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій показав, що в них недостатньо уваги приділяється впливу самофінансування на зовнішньоекономічну діяльність підприємств і як наслідку впровадження більш раціонального її фінансування.

Завдання і методика досліджень. Завданням даного дослідження є обґрунтування необхідності виявлення і врахування на практиці особливостей та принципів самофінансування зовнішньоекономічної діяльності підприємств з огляду впливу зовнішньоекономічного сектору на макроекономічні показники розвитку країни загалом, і експортного потенціалу зокрема.

Результати досліджень. Природа і характер діяльності підприємства (компанії) в ринковій економіці передбачає функціонування і розширення виробництва на основі власних фінансових джерел (грошових коштів) у вигляді прибутку, тобто самофінансування. Заощадження прямо перетворюються на інвестиції, коли підприємство використовує свій нерозподілений прибуток для придбання нових технологій, основних фондів, знарядь праці та інших елементів виробництва. При

цьому самофінансування передбачає покриття за рахунок власних доходів всіх витрат, пов'язаних із діяльністю підприємства. Це, в свою чергу, передбачає отримання нерозподіленого прибутку лише після відрахувань частини прибутку на матеріальне стимулювання трудового колективу, утримання об'єктів соціальної інфраструктури, виплати дивідендів [4, с. 44].

Водночас підприємство не може повністю покладатися тільки на власний прибуток і в своїй діяльності, особливо у формуванні інвестиційних ресурсів, широко використовує кредит, емісію цінних паперів та інші шляхи залучення чужих грошових коштів. Таким чином, інвестиційні ресурси компанії включають власні грошові кошти (заощадження), доповнені раціональною чи ірраціональною часткою кредиту, а структура інвестиційних ресурсів «за титулом власності» стає важливим індикатором успішності і перспектив розвитку сучасного підприємства.

До початку XXI ст., в умовах НТР, інформаційної революції, високих темпів оновлення капіталу, структурних зсувів остаточно сформувалась ситуація, коли функціонування і розвиток підприємств стали практично неможливими без взаємозв'язку з фінансовими та кредитними ринками. Водночас остання світова фінансова криза показала неспроможність більшості підприємств, залежних від широкого використання кредитів і фіктивного капіталу, успішно протистояти крупним коливанням фінансового ринку.

Вкрай висока фінансова залежність підприємств від ринку позичкових капіталів вказує на актуальність звернення до механізму фінансування підприємств із власних джерел. Тим більше, що сьогодні інвестиційна активність, структура фінансування інвестиційної діяльності в розвинутих країнах визначаються тенденцією до зростання ролі власного капіталу в інвестуванні. Нині в загальному обсягу національних заощаджень вклад бізнесу складає більше половини, і його частка зростає, в основному за рахунок амортизаційних відрахувань. Якщо в середині XX ст. в індустріально розвинутих країнах у загальних інвестиціях на власний прибуток припадало більш як 50%, на позикові кошти – від 25 до 30%, на амортизаційні відрахування – від 20 до 25%, то до початку XXI ст. частка прибутку скоротилася приблизно до 5-10%, частка позикових коштів – до 12-15%, амортизаційних – зросла до 60-70% [13, с. 53].

В Україні загалом спостерігаються негативні тенденції в інвестиційних процесах. Так, у 2010 р. не вдалося активізувати інвестиційне кредитування: обсяг інвестиційних кредитів зменшився на 3,6 % до попереднього року, причому їх питома вага у структурі кредитів зменшилася на 2%. Хоча у подальшому сукупний обсяг кредитів збільшився, у 2012 р. питома вага інвестиційних кредитів залишалася низькою порівняно із кредитуванням поточної діяльності та складала 15,2 % від загального обсягу кредитування [8, с. 42].

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств і організацій (табл. 1.)

Таблиця 1 – Капітальні інвестиції за джерелами фінансування*

Показники	у % до загального обсягу		
	2010	2011	2012
Усього	100	100	100
У т.ч. за рахунок			

коштів державного бюджету	5,8	7,1	5,8
коштів місцевих бюджетів	3,4	3,4	3,1
власних коштів підприємств та організацій	60,8	58,6	59,7
кредитів банків та інших позик	12,3	16,3	17,1
коштів іноземних інвесторів	2,1	2,8	1,7
коштів населення на будівництво власних квартир	2,5	1,7	1,3
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	8,6	5,8	7,5
інших джерел фінансування	4,5	4,3	3,8

*Складено за: [10]

Проаналізувавши джерела фінансування, можна зробити висновок, що розвиток вітчизняних підприємств майже на 60% залежить від прибутку. За рахунок власних коштів у 2012 р. освоєно 59,7% інвестицій. Частка кредитів банків та інших позик у загальних обсягах капіталовкладень залишається на доволі низькому рівні – 17,1%, що пояснюється високими ставками за кредитами. За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно всього 5,8% та 3,1% капітальних інвестицій відповідно. За кошти іноземних інвесторів профінансовано лише 1,7% інвестиційних витрат. Щодо фінансування інноваційних витрат, які є необхідними для забезпечення конкурентних переваг на зовнішніх ринках, то аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні за останні 6 років свідчить, що підприємства в основному ще більше орієнтовані на власні можливості (70-84% загального обсягу інноваційної діяльності становлять власні кошти) [10].

Висока ступінь відкритості економіки України обумовлює значну активність вітчизняних підприємств у зовнішньоекономічній діяльності. За даними опитувань Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, більше 40% підприємств здійснюють ЗЕД. У 2012 р., на відміну від минулих років, спостерігається незначний спад у частці експортерів серед усіх опитаних підприємств. У 2009 та 2010 рр. ця частка постійно зростала, а у 2011 р. складала 48,5% [3].

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств узагальнюється в показниках обсягу та структури експорту та імпорту. За 2012 р. експорт товарів склав 68809,8 млн дол. США, імпорт – 84658,1 млн дол. Порівняно з 2011р. експорт збільшився на 0,6%, імпорт – на 2,5%. Від’ємне сальдо становило - 15848,3 млн дол. (за 2011р. також від’ємне – 14214 млн дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,81 (за 2011р. – 0,83) [15]. Товарна структура експорту залишається переважно сировинною (табл. 2) Так, у експорті залишилося домінування товарів сировинної спрямованості, зокрема майже третину становить продукція металургійного комплексу, майже 20% – продукція сільського господарства та харчової промисловості, мінеральні продукти – 11%) та невелика питома вага товарів з високою доданою вартістю (продукція машинобудування – не більше 20%),

Таблиця 2 – Товарна структура зовнішньої торгівлі України, у % від загального обсягу*

Показники	Роки

	2010	2011	2012
Продукти рослинного походження	7,7	8,1	13,4
Жири та олії тваринного або рослинного походження	5,1	5,0	6,1
Мінеральні продукти	13,1	15,0	11,1
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	6,8	7,9	7,4
Недорогоцінні метали та вироби з них	33,7	32,3	27,5
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	11,0	9,9	10,2
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	6,3	7,1	8,7
Інші	16,3	14,7	15,6

*Складено за [15]

Беручи до уваги товарну структуру експорту, слід звернутися до уточнення джерел його фінансування загалом та ролі іноземного інвестування, зокрема. У 2012 р. найбільша частка іноземних інвестицій була зосереджена у промисловості – 31,5%; фінансовій діяльності – 29,6% та операціях з нерухомим майном, оренди, інжинірингу – 16,6% [1]. Таким чином, показники свідчать про значну невідповідність напрямів експорту і галузевої структури іноземного інвестування. Це поряд із невеликими обсягами інвестування із державного та місцевого бюджетів обумовлює домінування в структурі фінансування капітальних інвестицій власних коштів підприємств, ставить в залежність розвиток підприємств та їх інвестиційну активність від їх прибутковості. Уповільненню активності підприємств на зовнішніх ринках сприяли також погіршення кон'юнктури на світових ринках, фінансовий стан самих підприємств та несприятливий діловий клімат в країні.

Головною перешкодою для розширення зовнішньоекономічної діяльності є брак фінансових ресурсів для виведення товарів на ринки. Хоча значущість цієї перешкоди зменшилась порівняно до минулого року, але відносно інших перешкод цього року вона посідає перше місце (з 41,6% у 2011 р. до 33,7% у 2012 р.) (табл.3). На другому місці знаходиться відсутність бажання іноземних партнерів працювати через діловий клімат [3].

Таблиця 3 – Перешкоди у розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, % підприємств-експортерів

Показники	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Низька якість продукції	4,8	4,7	5,1	5,0	2,2	3,2
Висока собівартість продукції	40,3	52,3	30,3	56,3	48,9	29,8
Відсутність ефективного маркетингу	19,4	11,6	10,1	16,8	27,7	17,5
Митні бар'єри	50,0	23,3	41,4	47,1	54,0	28,1
Відсутність бажання іноземних партнерів працювати через діловий /політичний клімат	16,1	38,4	44,4	28,6	37,2	31,9
Брак фінансових ресурсів	27,4	47,7	29,3	36,1	41,6	33,7
Дискримінаційні заходи на зовнішніх ринках	21,0	12,8	13,1	14,3	26,3	17,9
Інше	6,5	11,6	12,1	7,6	5,1	14,4

Підприємства, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, знаходяться у ще більшій залежності від самофінансування, зважаючи на суттєві економічні, політичні, валютні ризики на зовнішніх ринках. Так, за прогнозами компанії McKinsey&Company, до 2020 р. очікується найбільший дисбаланс глобальних інвестицій і заощаджень; глобальні заощадження складатимуть, за оцінками, 23% від світового ВВП, що буде менше від потреб в інвестиціях на 2,4 трлн дол. США. Дефіцит інвестицій підвищуватиме їх вартість [9].

Нестабільна ситуація на світових ринках змушує переглядати джерела формування структури капіталу і віддавати переваги менш ризиковим компонентам (використання власних коштів), що загалом не збігається з західними теоретичними постулатами про більш високу вартість власних коштів по відношенню до позикових [2].

Уряди країн і керівники національних компаній розглядають самофінансування як важливе джерело формування капіталовкладень. Представники промисловості вбачають у самофінансуванні можливість розширення виробництва без залучення позичкових коштів. Воно дозволяє уникати облігаційних позичок, зайвої заборгованості і необхідності залучення нових акціонерів. Перевагою самофінансування також є те, що підприємство отримує можливість повністю розпоряджатися часткою прибутку, направляючи його на самофінансування, а не на виплату дивідендів. Якщо підприємство не забезпечує прибутку на весь використовуваний капітал, то це в першу чергу впливає на обсяги самофінансування, і лише потім – на доходи акціонерів. Проблеми у розвитку довгострокового ринку позичкових капіталів спонукають уряд Франції до вслякого стимулювання самофінансування компаній [6, с. 88].

Водночас механізм самоінвестування, як і будь-який інший економічний механізм, не є ідеальним. До його основних недоліків дослідники відносять: негативний вплив на споживання через заощадження, оскільки частина доходів підприємців вилучається як із споживання, так і із заощаджувальних процесів, опосередкованих фінансовим ринком; обмеження можливостей розвитку і використання фінансового ринку; самофінансування певною мірою вважають гальмом господарського розвитку компаній (застосовуючи його, підприємства досить легко отримують у своє розпорядження капітали і часто задовольняються отриманням низьких прибутків); самофінансування часто обумовлює непродумане інвестування [6, с. 88].

Вітчизняні реалії, на нашу думку, дозволяють дещо критично осмислити зазначені недоліки. Так, недоспоживання через скорочення доходів від застосування заощаджувальних інструментів на фінансових ринках може бути компенсоване додатковими прибутками від самофінансування; фінансовий ринок є сумнівним інструментом щодо вирівнювання несправедливого розподілу доходів; незрозуміло, чому самофінансування стає гальмом прогресу, стримуючи прагнення до зростання прибутку, якщо власник підприємства «не ділиться» прибутком у вигляді виплати процентів з постачальниками капіталу. І нарешті, неоптимальний обсяг інвестування, зумовлений не потребами ринку, а обсягами прибутку, може ставати оптимальнішим за умови доповнення самофінансування розумними запозиченнями.

Висновки та пропозиції. Висока ступінь відкритості економіки України обумовлює значну активність вітчизняних підприємств у зовнішньоекономіч-

ній діяльності. Водночас останнім часом спостерігається уповільнення активності підприємств на зовнішніх ринках. Невідповідність напрямів експорту і галузевої структури іноземного інвестування вкупі із невеликими обсягами інвестування із державного та місцевого бюджетів обумовлює домінування в структурі фінансування капітальних інвестицій власних коштів підприємств, ставить в залежність розвиток підприємств та їх інвестиційну активність від їх прибутковості.

Головною перешкодою для розширення зовнішньоекономічної діяльності є брак фінансових ресурсів для виведення товарів на ринки. Підприємства, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, знаходяться у ще більшій залежності від самофінансування, зважаючи на суттєві економічні, політичні, валютні ризики на зовнішніх ринках. Нестабільна ситуація на світових ринках змушує переглядати джерела формування структури капіталу і віддавати переваги менш ризиковим компонентам (використання власних коштів), що загалом не збігається з західними теоретичними постулатами про більш високу вартість власних коштів по відношенню до позикових

Перспектива подальших досліджень. В умовах нестабільності фінансових ринків, зростання валютних ризиків та ризиків неплатежів в умовах кризи для підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, можливий перегляд відношення до нерозподіленого прибутку підприємств як джерела інвестиційного розвитку. Головною проблемою, що перешкоджає широкому використанню механізму самофінансування, є низька прибутковість вітчизняних підприємств, вирішення якої потребує подальшого вивчення шляхів зростання обсягів та удосконалення розподілу прибутку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аналіз руху прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в Україні за 2012 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://justicon.ua/>
2. Дуфенюк О. М. Роль самофінансування підприємств в умовах кризи / О. М. Дуфенюк, О. В. Самолюк [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.confcontact.com/20111019/4_dufenyuk.php
3. Зовнішньоекономічна діяльність і пріоритетні напрямки економічної інтеграції України: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – 2013. – № 1(10) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Special_research.pdf
4. Иванов И. В. Финансовый менеджмент: стоимостной подход / И. В. Иванов. – М. : Альпина Бизнес Бук, 2008. – 380 с.
5. Інвестиційний клімат в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.me.gov.ua/.../Invest_klimat_13_06_2013
6. Кульман А. Экономические механизмы: Пер. с фр. / Общ. ред. Н. И.Хрусталевой. – М. : АО Издательская группа «Прогресс», «Универс», 2003. – 192 с.
7. Літовська І. М. Вплив світової фінансово-економічної кризи на рівень самофінансування вітчизняних підприємств // Кримський економічний вісник. – №1 (01). – 2012. Ч. II. – С. 10-13.
8. Маллакурбанова О. А. Аналіз інвестиційного кредитування комерційних банків в Україні / О. А. Маллакурбанова, А. В. Ліненко // Фін.-кредит.

- діяльн.: пробл. теорії та практики: зб. наук.пр. – 2012. – Вип. 1, т.2. – С. 41-47.
9. Никонова И. Каковы перспективы финансирования модернизации российской экономики // Промышленные ведомости. – 2011. – № 3-4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.promved.ru/articles/article.phtml?i>
 10. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 11. Павлюк А. Щодо тенденцій та напрямів стимулювання інвестиційної діяльності в Україні в післякризовий період / А. Павлюк, М. Янович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1343/>.
 12. Подмарьов О. Ю. Необходимость та значення прийняття сучасного податкового кодексу в аспекті впливу прибуткового оподаткування на інвестиційну діяльність підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: eep.org.ua/files.
 13. Соколов М. Фантом у теорії оподаткування (про криву Артура Лаффера) / М. Соколов // Економіка України. – 2010. – №7. – С. 50-59.
 14. Сульма А. И. Самофинансирование как основной источник пополнения капитала предприятия / А. И. Сульма // Культура народов Причерноморья. – 2011. – № 215. – С. 131-134.
 15. Товарна структура зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrexport.gov.ua/ukr/vnishno_t_balans/7034.html.
 16. Ткаченко Є.Ю. Оцінка рівня самофінансування на основі руху грошових коштів / Є.Ю.Ткаченко, О.В.Яришко // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – №1 (3). – С.147-150

УДК 338.24.01;351.711;332.142.4

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ПРОМИСЛОВІСТІ

Царук В. Ю. - Південний філіал Національного університету біоресурсів і природокористування України "Кримський агротехнологічний університет"

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки формування і розвиток інноваційної інфраструктури на середньострокову і довгострокову перспективу має велике значення, так як від її обґрунтованості та ефективності залежить стан національної інноваційної системи в цілому і конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках. Забезпечення сталого інноваційного розвитку економіки країни вимагає не тільки існування масиву досліджень і розробок, а й прикладного застосування та ефективного їх використання.

Стан вивчення проблеми. Існує досить значний за обсягом та спектром шар сучасних досліджень регулювання інвестиційно-інвестиційних про-